

XALQARO MOLİYAVIY MUNOSABATLAR

Ashikbaeva Maftuna

Toshkent Xalqaro Moliyaviy Boshqaruv va Texnologiyalar

Universiteti

Biznes va Boshqaruv fakulteti

Moliya va moliyaviy texnologiyalar yoʻnalishi talabasi

Ilmiy rahbar: **Berdikulova Manzura**

Toshkent Xalqaro Moliyaviy Boshqaruv va Texnologiyalar

Universiteti, Moliya, Bank ishi va Buxgalteriya hisobi kafedrası katta

oʻqituvchisi

Annatatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy xalqaro moliyaviy munosabatlarning shakllanish bosqichlari, tizimli tuzilishi va global iqtisodiyotdagi oʻrni tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida xalqaro moliya institutlarining roli, valyuta tizimidagi raqamlashtirish jarayonlarga alohida urgʻu berilgan.

Kalit soʻzlar: Xalqaro monetar tizimning evolyutsiyasi, dunyo iqtisodiyati, Xalqaro moliya bozori, Xalqaro savdo va toʻlov tizimlari (SWIFT, SEPA, PayPay).

Аннотация: В данной статье анализируются этапы формирования, системная структура и роль современных международных финансовых отношений в глобальной экономике. В ходе исследования особый акцент сделан на роли международных финансовых институтов и процессах цифровизации в валютной системе.

Ключевые слова: эволюция международной монетарной системы, мировая экономика, международная монетарная система, международный финансовый рынок, международные системы торговли и платежей (**SWIFT, SEPA, PayPal**).

Abstract: This article analyzes the stages of formation, systemic structure, and the role of modern international financial relations in the global economy. During the research, a special emphasis is placed on the role of international financial institutions and digitalization processes within the monetary system.

Keywords: evolution of the international monetary system, world economy, international monetary system, international financial market, international trade and payment systems (**SWIFT, SEPA, PayPal**).

Kirish

Bugungi kunda dunyo iqtisodiyoti shunday darajaga yetdiki, biror bir mamlakat o'zining moliyaviy tizimini xalqaro bozorlardan ayri holda tasavvur qila olmaydi. Xalqaro moliyaviy munosabatlar (XMM) -bu nafaqat davlatlararo pul oqimi, balki global barqarorlikni ta'minlovchi murakkab mexanizmdir. Texnologik inqilob, raqamli valyutalarning paydo bo'lishi va geosiyosiy o'zgarishlar XMMning an'anaviy qoidalarini qayta ko'rish chiqishni taqozo etmoqda. Ushbu maqolada global moliya tizimining tarkibi, uning hozirgi holati va rivojlanayotgan davlatlar, xususan, O'zbekiston uchun ahamiyati tahlil qilingan.

Xalqaro monetar tizim (XMT) jahon xo'jaligidagi iqtisodiy aloqalarni ta'minlovchi valyuta-moliyaviy munosabatlar majmuidir. Uning tarixi shunchaki pullar almashinuvi emas, balki dunyo iqtisodiy

yetakchiligining o'zgarishi va inqirozlar orqali barqarorlikni izlash jarayoni hisoblanadi.

Oltin standart tizimi Bu tizimda har bir valyutaning qiymati ma'lum miqdordagi oltinga bog'langan edi. Markaziy banklar valyutani oltinga erkin ayirboshlash majburiyatini olgan. Valyuta kurslari o'ta barqaror bo'lgan va inflyatsiya darajasi past bo'lgan. Birinchi jahon urushi boshlanishi bilan davlatlar harbiy xarajatlarni qoplash uchun oltin zaxirasidan ko'p qog'oz pul chiqara boshladi, natijada tizim o'z kuchini yo'qotgan.

Oltin-deviz standarti Urushdan keyingi tiklanish davrida oltin tanqisligi sababli yangi qoidalar joriy etildi. Faqat oltin emas, balki "devizlar" (oltin bilan ta'minlangan kuchli valyutalar — asosan funt sterling va AQSH dollari) ham zaxira vositasi sifatida tan olindi. 1929–1933 yillardagi Buyuk Depressiya va proteksionizm siyosati ushbu tizimni parchalab yubordi.

Bretton-Vuds tizimi Ikkinchi jahon urushidan so'ng AQSHning iqtisodiy gegemonligi ostida yaratilgan tizim. AQSH dollari oltinga (1 unsiya = 35 AQSH dollar) qat'iy bog'landi, boshqa barcha valyutalar esa dollarga bog'landi. Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (XVJ) va Jahon banki tashkil etildi. AQSHning tashqi qarzi ko'payib, oltin zaxiralari kamayib ketishi (Triffin dilemmasi) natijasida 1971-yilda dollar oltindan uzildi.

Yamayka tizimi Zamonaviy xalqaro monetar tizim bo'lib, u bozor qonuniyatlariga asoslangan. "Suzuvchi" valyuta kurslariga o'tildi. Valyuta qiymati oltin bilan emas, balki bozordagi talab va taklif bilan belgilanadi. SDR (Maxsus qarz olish huquqlari): XVJ tomonidan chiqariladigan sun'iy zaxira aktivi joriy etildi. Tizim ko'p valyutali xarakterga ega (Dollar, Yevro, Yuan, Funt, Ien).

Kelajak istiqbollari: Raqamli evolyutsiya

Bugungi kunda xalqaro monetar tizim yangi transformatsiya ostonasida turibdi: Markaziy bank raqamli valyutalari (CBDC): An'anaviy fiat pullarning raqamli ko'rinishga o'tishi. Dedollarizatsiya: Dunyo iqtisodiyotida dollar ulushini kamaytirish va mintaqaviy valyutalardan ko'proq foydalanishga urinishlar. Kriptovalyutalar: Markazlashmagan moliya tizimining an'anaviy bank tizimiga ta'siri.

Dunyo iqtisodiyoti — bu barcha milliy iqtisodiyotlarning o'zaro xalqaro mehnat taqsimoti va iqtisodiy munosabatlar tizimi orqali bog'lanishidir. Bu shunchaki davlatlar yig'indisi emas, balki global miqyosdagi yagona mexanizmdir.

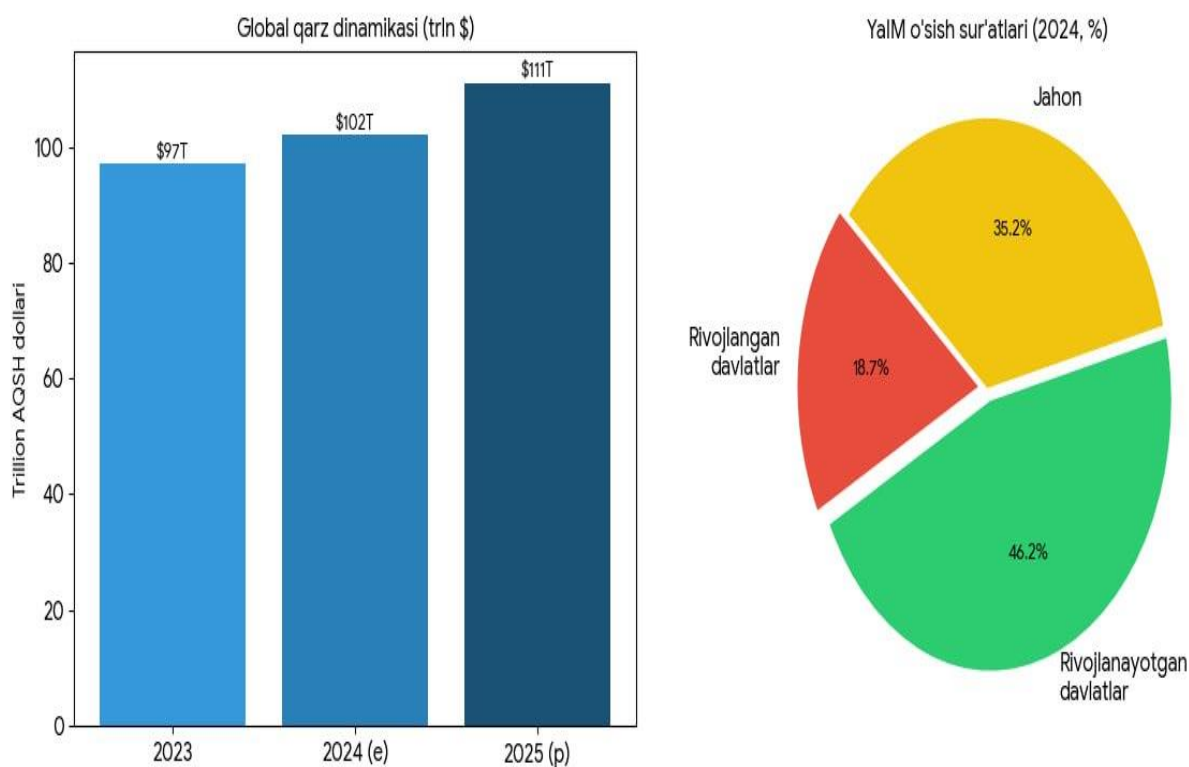
Milliy davlatlar: (Masalan, AQSH, Xitoy, Germaniya, O'zbekiston).

Transmilliy korporatsiyalar (TMK): Apple, Samsung, Toyota kabi gigantlari. Xalqaro tashkilotlar: Jahon banki, Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (XVJ), Butunjahon Savdo Tashkiloti (BST).

Global iqtisodiyotning tarkibiy qismlari: Tovar va xizmatlar almashinuvi. Xorijiy investitsiyalar va kreditlar. Milliy valyutalarning o'zaro nisbati va global moliya bozorlari. Mutaxassislarning davlatlararo harakati.

FRONTIERS OF KNOWLEDGE AND INTERDISCIPLINARY DISCOVERY

international scientific conference

Grafiklar bo'yicha qisqacha izoh:

Iqtisodiy o'sish sur'atlari (o'ngda): 2024 yilda eng yuqori o'sish sur'atlari rivojlanayotgan davlatlar (4,2%) hissasiga to'g'ri kelmoqda. Rivojlangan davlatlarda esa o'sish sekin (1,7%) bo'lishi kutilmoqda.

Global davlat qarzi va investitsiya ko'rsatkichlari (2024-2025)

Ko'rsatkich nomi	2023 natijalari	2024yil (baholash)	2025yil (prognoz)
Global davlat qarzi	97 trillon dollar	102 trillon dollar	111 trillon dollar
To'ridan- to'g'ri moliyaviy ibvestitsiyalar	1,3 trillon dollar	1,4 trillon dollar	Mo'tadil o'sish

Rivojlanayotgan davlatning qarzi xizmati	1,4 trillon dollar	Rekord daraja	-
--	--------------------	---------------	---

Global qarzi: 2024 yilda jahon davlat qarzi rekort darajasi:102 trillon dollar yetdi

Xalqaro moliya bozorining tarkibi: Moliya bozori bir-biri bilan uzviy bogʻlangan bir nechta segmentlardan iborat:

Valyuta bozori (FOREX): Dunyodagi eng yirik va likvid bozor. Bu yerda milliy valyutalar ayirboshlanadi.

Fond bozori (Aksiyalar va obligatsiyalar): Kompaniyalar va davlatlar oʻz faoliyatini moliyalashtirish uchun qimmatli qogʻozlar chiqaradi.

Kredit bozori: Banklararo va davlatlararo uzoq muddatli hamda qisqa muddatli qarzi munosabatlari.

Derivativlar bozori: Fyuchers, opsiya kabi hosilaviy moliyaviy vositalar savdosi (asosan xavf-xatarlarni sugʻurtalash uchun).

Qimmatbaho metallar bozori: Asosan oltin savdosi, bu bozor "xavfsiz boshpana" (safe haven) vazifasini oʻtaydi.

Xalqaro toʻlov tizimlarining qiyosiy tahlili:

Tizim Asosiy yoʻnalishi Asosiy valyutasi Tezligi

SWIFT Global (B2B) Barcha valyutalar 1–5 ish kuni

SEPA Yevropa hududi Yevro (EUR) 1 ish kuni

PayPal Chakana savdo (E-commerce) 25 dan ortiq valyuta

SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication)

SWIFT — bu pul oʻtkazish tizimi emas, balki banklararo maʼlumot almashish global tarmogʻidir.

Vazifasi: Dunyo bo'ylab 11 000 dan ortiq banklar o'rtasida moliyaviy xabarlarni xavfsiz yetkazish. Xususiyati: Har bir bankning o'ziga xos BIC (Bank Identifier Code) kodi bo'ladi. Ahamiyati: Global savdoning 80-90% qismi aynan SWIFT xabarlari orqali tasdiqlanadi va amalga oshiriladi.

SEPA (Single Euro Payments Area)

SEPA — bu Yevropa Ittifoqi doirasida shakllantirilgan Yagona yevro to'lov hududidir.

Yevropa mamlakatlari o'rtasidagi transchegaraviy o'tkazmalarni ichki (mamlakat ichidagi) to'lovlar kabi arzon va tezkor qilish. YeI davlatlari hamda Islandiya, Norvegiya, Shveysariya kabi bir qator boshqa davlatlar To'lovlar odatda 1 ish kunida amalga oshadi va komissiya to'lovlari minimal darajada.

PayPal va Elektron to'lov tizimlari

PayPal — bu xalqaro savdoda (ayniqsa e-tijoratda) eng ommabop bo'lgan elektron hamyon va to'lov protsessing tizimidir.

B2C va C2C: PayPal asosan jismoniy shaxslar va kichik biznes subyektlari o'rtasidagi savdoda ishlatiladi.

Xavfsizlik: "Buyer Protection" (Xaridorni himoya qilish) tizimi orqali tovar yetib kelmasa yoki sifatsiz bo'lsa, pulni qaytarib olish imkonini beradi.

Integratsiya: eBay, Amazon va boshqa yirik platformalar bilan uzviy bog'langan.

Xulosa:

Global moliya tizimi bir qutblilikdan (dollar ustuvorligidan) ko'p qutblilikka tomon siljimoqda. Bu jarayonda mintaqaviy valyuta bloklarining shakllanishi va milliy valyutalardagi o'zaro hisob-kitoblarning ortishi xalqaro monetar tizimning barqarorligini ta'minlashda yangi mexanizmlarni talab etmoqda.

SWIFT va SEPA kabi an'anaviy tizimlar raqamli iqtisodiyot bosimiga duch kelmoqda. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, moliya bozorlarining "fintexizatsiyalashuvi" (FinTech) tranzaksiya vaqtini millisekundlargacha qisqartirdi, biroq shu bilan birga kiberxavfsizlik va moliyaviy nazorat masalalarini birinchi o'ringa chiqardi.

Global iqtisodiyotdagi beqarorlik sharoitida xalqaro moliya bozori kapitalning xavfsiz aktivlarga (oltin, barqaror valyutalar) qochishi bilan xarakterlanmoqda. Bu esa rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyoti uchun ham imkoniyat (investitsiya jalb qilish), ham xavf (tashqi qarz yukining ortishi) tug'diradi.

Xalqaro moliya institutlari (XVJ, Jahon banki) o'z faoliyatini zamonaviy voqelikka moslashtirishi, ayniqsa, "yashil" moliya (Green Finance) va raqamli aktivlarni tartibga solish bo'yicha yagona xalqaro standartlarni ishlab chiqishi zarurligi aniqlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.O'zbekiston Respublikasi Qonuni. "Valyutani tartibga solish to'g'risida"gi (yangi tahriri). Toshkent, 2019.
- 2.Vahobov A.V., Jumaboyev T.T. Xalqaro moliya munosabatlari. Darslik. – T.: "Iqtisod-Moliya", 2019.
- 3.Mishkin, F. S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. 12th Edition. – Pearson, 2018.
- 4.Krugman, P. R., Obstfeld, M., Melitz, M. International Economics: Theory and Policy. – Global Edition, 2021.
- 5.Shodmonov Sh.Sh., G'ofurov E.L. Iqtisodiyot nazariyasi. – T.: "Barkamol fayz media", 2018.

FRONTIERS OF KNOWLEDGE AND INTERDISCIPLINARY DISCOVERY
international scientific conference

6. Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (IMF) rasmiy hisobotlari va statistik ma'lumotlari (www.imf.org).

7. SWIFT xalqaro hamjamiyatining yillik tahliliy nashrlari (www.swift.com).